

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

LÊ KIM LIÊN

**YẾU TỐ TÂM LINH TRONG TRUYỆN NGẮN
NGUYỄN MINH CHÂU SAU 1975**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Thái Nguyên – 2016

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

LÊ KIM LIÊN

**YẾU TỐ TÂM LINH TRONG TRUYỆN NGẮN
NGUYỄN MINH CHÂU SAU 1975**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60 22 01 21

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

**NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:
TS. TRẦN THỊ LỆ THANH**

Thái Nguyên - 2016

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành được luận văn này, tôi đã nhận được sự động viên, giúp đỡ của nhiều cá nhân và tập thể.

*Trước hết, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn chân thành, sâu sắc tới **TS. Trần Thị Lệ Thanh**, người đã tận tâm hướng dẫn, giúp đỡ tôi trong quá trình thực hiện và hoàn thành luận văn.*

Tôi xin chân thành cảm ơn Ban Giám hiệu trường Đại học Khoa học, đại học Thái Nguyên, Ban Chủ nhiệm khoa Văn Xã hội, Tổ bộ môn Văn học Việt Nam hiện đại, đã nhiệt tình giảng dạy, giúp đỡ, động viên chúng tôi trong quá trình học tập, nghiên cứu.

Cuối cùng, tôi xin gửi lời cảm ơn đến gia đình, bạn bè, những người đã luôn bên tôi, động viên và khuyến khích tôi trong quá trình thực hiện đề tài nghiên cứu của mình.

Thái Nguyên, tháng 05 năm 2016

Tác giả luận văn

Lê Kim Liên

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan rằng số liệu và kết quả nghiên cứu trong luận văn này là kết quả nghiên cứu của riêng tôi trên cơ sở của giáo viên hướng dẫn, có tham khảo thành quả nghiên cứu của những người đi trước. Tôi cũng xin cam đoan rằng mọi sự giúp đỡ cho việc thực hiện luận văn này đã được cảm ơn và các thông tin trích dẫn trong luận văn đã được chỉ rõ nguồn gốc.

Học viên

Lê Kim Liên

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
Lời cảm ơn.....	i
Lời cam đoan	ii
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề	2
3. Đối tượng và mục tiêu nghiên cứu.....	8
4. Nhiệm vụ và phương pháp nghiên cứu	9
5. Phạm vi nghiên cứu.....	9
6. Đóng góp của luận văn	9
7. Cấu trúc của luận văn	10
NỘI DUNG	11
Chương 1: NHẬN DIỆN YẾU TỐ TÂM LINH TRONG ĐỜI SỐNG VÀ TRONG VĂN HỌC VIỆT NAM	11
1.1. Về khái niệm “tâm linh” và “văn hóa tâm linh”	11
<i>1.1.1. Khái niệm “tâm linh”</i>	11
<i>1.1.2. Khái niệm “văn hóa tâm linh”</i>	14
<i>1.1.3. Quan niệm về “yếu tố tâm linh” trong văn học</i>	16
1.2. “Tâm linh” trong đời sống xã hội Việt Nam	17
<i>1.2.1. Tâm linh trong tôn giáo, tín ngưỡng Việt Nam</i>	17
<i>1.2.2. Những biểu hiện khác của “yếu tố tâm linh” trong đời sống xã hội</i>	24
1.3. Yếu tố tâm linh trong văn học Việt Nam	25
<i>1.3.1. Yếu tố tâm linh trong văn học dân gian Việt Nam</i>	25
<i>1.3.2. Yếu tố tâm linh trong văn học trung đại</i>	27
<i>1.3.3. Yếu tố tâm linh trong văn học hiện đại</i>	30
1.4. Nhà văn Nguyễn Minh Châu và truyện ngắn của ông sau 1975	32
<i>1.4.1. Đôi nét về nhà văn Nguyễn Minh Châu</i>	32
<i>1.4.2. Truyện ngắn Nguyễn Minh Châu sau 1975</i>	35

Chương 2: SỰ HIỆN DIỆN VÀ GIÁ TRỊ CỦA YẾU TỐ TÂM LINH TRONG TRUYỆN NGẮN NGUYỄN MINH CHÂU SAU 1975.....	41
2.1. Biểu hiện của yếu tố tâm linh trong truyện ngắn Nguyễn Minh Châu sau 1975	41
2.1.1. <i>Yếu tố tâm linh xuất hiện như một niềm tin tôn giáo, tín ngưỡng</i>	<i>41</i>
2.1.2. <i>Yếu tố tâm linh gắn với sự khám phá thế giới nội tâm</i>	<i>58</i>
2.2. Giá trị nội dung tư tưởng của yếu tố tâm linh trong truyện ngắn Nguyễn Minh Châu	69
2.2.1. <i>Yếu tố tâm linh và khả năng phản ánh hiện thực đa chiều</i>	<i>69</i>
2.2.2. <i>Yếu tố tâm linh và sự hướng về giá trị Chân - Thiện - Mĩ.....</i>	<i>72</i>
2.2.3. <i>Yếu tố tâm linh và cảm hứng nhận thức lại thực tại</i>	<i>75</i>
Chương 3: YẾU TỐ TÂM LINH TRONG TRUYỆN NGẮN NGUYỄN MINH CHÂU SAU 1975 NHÌN TỪ GÓC ĐỘ THI PHÁP.....	80
3.1. Yếu tố tâm linh và đổi mới quan niệm nghệ thuật về con người.....	80
3.1.1. <i>Khát vọng đổi mới trong sáng tác truyện ngắn Nguyễn Minh Châu ...</i>	<i>80</i>
3.1.2. <i>Khám phá chiều sâu nội tâm bằng đổi mới quan niệm nghệ thuật về con người</i>	<i>83</i>
3.2. Yếu tố tâm linh và nghệ thuật khai thác tình huống.....	85
3.3. Yếu tố tâm linh và không gian nghệ thuật, thời gian nghệ thuật.....	88
3.3.1. <i>Không gian nghệ thuật.....</i>	<i>88</i>
3.3.2. <i>Thời gian nghệ thuật</i>	<i>92</i>
KẾT LUẬN	95
TÀI LIỆU THAM KHẢO	95

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Tâm linh là một hiện tượng của đời sống xã hội. Trong quá khứ, ở phương Đông nói chung, Việt Nam nói riêng, vấn đề tâm linh rất đậm đặc và bề thế. Trong văn học trung đại Việt Nam, yếu tố tâm linh cũng hiện diện như một điều tất yếu. Nghiên cứu văn học trung đại trên thực tế đã không thể bỏ qua việc nhận diện đời sống tâm linh trong các tác phẩm. Tuy nhiên, sau cách mạng tháng Tám, đặc biệt là từ sau khi đất nước chia hai miền Nam - Bắc, quan niệm về yếu tố tâm linh và sự hiện diện của yếu tố tâm linh trong đời sống và trong văn học ở hai miền bắt đầu có sự khác biệt. Trong khi ở Miền Nam sự hiện diện của yếu tố tâm linh có vẻ vẫn diễn ra liên tục và không có nhiều thay đổi, thì ở miền Bắc yếu tố tâm linh trong khoảng vài chục năm dường như vắng bóng. Chính vì điều này, nghiên cứu văn học miền Bắc trong một thời gian khá dài có vẻ vẫn giữ thái độ lạnh nhạt với vấn đề khá thú vị này. Từ sau 1975, đặc biệt là sau thời kỳ đổi mới 1986, vấn đề tâm linh và sử dụng yếu tố tâm linh có xu hướng trở lại trong sáng tác văn học. Theo đó giới nghiên cứu văn học Việt Nam cũng bắt đầu đề cập đến vấn đề tâm linh và nghiên cứu nó như một hiện tượng phong phú, đa dạng. Đặt vấn đề nghiên cứu "*Yếu tố tâm linh trong truyện ngắn Nguyễn Minh Châu sau 1975*" luận văn muốn tiếp cận và nhận diện vấn đề tâm linh gắn với một tác giả cụ thể, trên cơ sở đó nhận diện vấn đề này trong văn chương đương đại.

1.2. Trong số những cây bút tiêu biểu của truyện ngắn Việt Nam sau 1975, Nguyễn Minh Châu là nhà văn được đánh giá cao bởi khả năng thể hiện cuộc sống ở những tầng sâu khó nắm bắt. Cảm hứng chủ đạo trong sáng tác của ông là cố gắng đi tìm những “hạt ngọc ẩn dấu trong bề sâu tâm hồn con người” với quan niệm “mỗi con người đều chứa đựng trong lòng những nét đẹp để kỳ diệu đến nỗi cả một đời cũng chưa đủ để nhận thức, khám phá”. Vấn đề tâm linh cũng được Nguyễn Minh Châu dành mối quan tâm không nhỏ và thể hiện vừa như quan niệm nghệ thuật, vừa như sự đổi mới trong tư duy và bút pháp truyện

ngắn và truyện vừa. Tuy nhiên, do yếu tố tâm linh xuất hiện trong truyện ngắn Nguyễn Minh Châu không đậm đặc như Nguyễn Huy Thiệp, Võ Thị Hảo, Hồ Anh Thái, Hòa Vang, Nguyễn Xuân Khánh... nên đã khiến không ít người có cảm giác Nguyễn Minh Châu không phải là tác giả quan tâm nhiều tới việc khai thác yếu tố tâm linh trong sáng tác. Nghiên cứu "*Yếu tố tâm linh trong truyện ngắn Nguyễn Minh Châu sau 1975*" luận văn muốn được xem xét thêm khía cạnh này để có câu trả lời xác đáng hơn.

1.3. Mặc dù được quan tâm nghiên cứu, đánh giá muộn hơn so với tiểu thuyết, nhưng tính đến nay đã có hàng trăm công trình, bài viết lớn nhỏ về truyện ngắn Nguyễn Minh Châu sau 1975. Rất tiếc vấn đề yếu tố tâm linh trong truyện ngắn Nguyễn Minh Châu lại chưa được quan tâm xem xét một cách đầy đủ và có hệ thống. Đề tài "*Yếu tố tâm linh trong truyện ngắn Nguyễn Minh Châu sau 1975*" hy vọng từ một góc nhìn khác góp thêm mảng màu còn trống trong bức chân dung Nguyễn Minh Châu.

Từ những căn cứ và lý do trên, chúng tôi thấy việc nghiên cứu "*Yếu tố tâm linh trong truyện ngắn Nguyễn Minh Châu sau 1975*" là một đề tài có ý nghĩa khoa học.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Những nghiên cứu về yếu tố tâm linh, đời sống tâm linh trong văn học nói chung, văn học sau 1975 nói riêng.

Cho đến nay đã có rất nhiều công trình nghiên cứu về mối quan hệ giữa văn học và văn hóa tâm linh, biểu hiện yếu tố tâm linh của con người trong văn học từ dân gian đến hiện đại. Bước đầu tìm hiểu chúng tôi nhận thấy có một số công trình, bài viết khá tiêu biểu.

Nhà nghiên cứu Trần Đình Sử trong bài viết "Văn học và văn hóa tâm linh" đã khẳng định: "*Văn học và văn hóa tâm linh có mối quan hệ khăng khít trong bất cứ lịch sử văn học của dân tộc nào....văn hóa tâm linh theo suốt cuộc tồn tại của các dân tộc trên trái đất, gắn với con người và thể hiện trong văn học nghệ thuật*" [68]. Bài viết cũng đã cụ thể hóa nội dung này bằng cách đi vào

ngiên cứu vấn đề con người và tâm linh, văn hóa tâm linh; văn học và tâm linh; tâm linh và diễn ngôn/ngôn ngữ nghệ thuật; tâm linh như một diễn ngôn quyền lực trong văn học; đồng thời điếm qua một số biểu hiện của văn hóa tâm linh trong văn học Việt Nam qua các thời kì.

Trong “Đạo Trời và tín ngưỡng dân gian qua ca dao”, TS.Nguyễn Thị Kim Ngân cho rằng: “*Ông Trời trong ca dao là một đấng thiêng liêng. Người nông dân Việt Nam coi trời như thánh thần, tất cả đều phụ thuộc vào Trời, vào ý Trời...*” [57]. Bài viết đã liệt kê và phân tích rất nhiều bài ca dao có từ Trời, đạo Trời, nhờ Trời... để đi đến kết luận tín ngưỡng đạo Trời một mặt gắn với nghi lễ thờ cúng, mặt khác nằm sâu trong tâm linh, thể hiện ở lòng tôn kính, biết ơn, cầu xin, van vái mỗi khi hoạn nạn hay ăn năn hối lỗi khi làm sai điều gì.

Bài viết “Niềm tin tâm linh trong văn học trung đại” của Lê Thu Yên - Trần Anh Thư đã giới thiệu một số yếu tố tâm linh như phép thuật, tướng số, bói toán, phong thủy...[81]. Những yếu tố này tồn tại trong văn học trung đại như một niềm tin tuyệt đối về mặt tâm linh. Và đứng ở góc độ văn hóa, bài viết nhận xét đánh giá về sự hiểu biết cũng như trình độ tư duy của con người được phản ánh trong văn học thời đó.

Trong cuốn “*Văn học trung đại Việt Nam dưới góc nhìn văn hoá*”, nhà nghiên cứu Trần Nho Thìn đã đề xuất phương pháp nghiên cứu văn học trung đại dưới góc nhìn văn hóa và nhận thấy mô hình “hai thế giới” là một đặc trưng của văn hoá trung đại. Đó là “một thế giới hiện thực với những quan hệ xã hội và thiên nhiên có thể nhận thức được bằng kinh nghiệm” và “một thế giới tâm linh do chính con người tưởng tượng ra theo một nguyên lí nào đó”. Góc nhìn văn hoá này được tác giả nghiên cứu qua hai trường hợp “*Truyện Kiều*” (Nguyễn Du) và “*Bình Ngô đại cáo*” (Nguyễn Trãi) với những lí giải, phân tích sáng rõ, logic [76].

Tâm linh trong văn học trung đại cũng được tác giả Thanh Tâm Langlet quan tâm qua bài “Tâm linh và thơ ca Việt Nam giai đoạn cổ trung đại”. Ở đây tác giả chủ yếu dõi theo yếu tố tâm linh trong đời sống tôn giáo ở dòng thơ thiền

Lí-Trần qua sáng tác của các Thiền sư thuộc các thiền phái Nam Phương, Thảo Đường, Trúc Lâm. Bên cạnh đó, các nhà thơ như Nguyễn Trãi, Nguyễn Bình Khiêm, Nguyễn Du, Bà Huyện Thanh Quan... cũng sử dụng yếu tố tâm linh để bộc lộ đời sống nội tâm) [43].

Về nghiên cứu yếu tố tâm linh trong thơ ca trung đại, PGS.TS Lê Thu Yến đưa ra cái nhìn bao quát, hệ thống những yếu tố tâm linh trong thơ Nguyễn Du với bài “Thế giới tâm linh trong sáng tác Nguyễn Du - một biểu hiện của văn hoá Việt”. Tác giả đã đưa ra những con số thống kê cụ thể, chính xác những biểu hiện truyền thống văn hoá tinh thần dân tộc để từ đó khẳng định một giá trị văn hoá truyền thống trong sáng tác của nhà thơ lớn Nguyễn Du - thế giới tâm linh: *“Một Văn Chiêu Hồn thấm đẫm màu sắc của thế giới bên kia, một Truyện Kiều bàng bạc không gian của cõi âm và nhất là thơ chữ Hán nhan nhản bày ra những đình, đền, miếu, mộ...”* [82].

Ở bộ phận văn xuôi trung đại, PGS.TS Nguyễn Đăng Na đã khái quát tiến trình phát triển của văn xuôi tự sự nói chung và các thể loại truyện ngắn, kí, tiểu thuyết chương hồi qua bài “Văn xuôi tự sự Việt Nam thời trung đại - những bước đi lịch sử”. Tác giả cũng nhận thấy tâm linh là một nội dung quan trọng của bộ phận văn học này và đưa ra nhận xét khái quát: *“Cùng với các loại hình văn học khác, văn xuôi tự sự đã hoàn thành sứ mệnh lịch sử mà thời đại giao phó: phản ánh tâm linh của người Việt Nam thời trung đại”* [56].

Đến văn học sau 1975, Bùi Như Hải trong bài “Yếu tố tâm linh trong tiểu thuyết Việt Nam về đề tài nông thôn thời kì đổi mới” đã khẳng định: *“Những yếu tố tâm linh trong hành trình sáng tạo của tiểu thuyết về nông thôn đương đại đã tiến thêm một bước gần hơn trong nỗ lực tiếp cận con người một cách đa chiều, vẹn toàn, góp phần đưa tiểu thuyết nông thôn ra khỏi lối mòn quen thuộc để đến với thế giới đầy bí ẩn của con người, để văn chương ngày càng trở về giá trị đích thực của nó”* [19].

Trong “Dấu ấn tâm linh trong văn học Việt Nam đương đại qua một số tiểu thuyết”, Bùi Việt Thắng đã khảo sát bảy cuốn tiểu thuyết khá tiêu biểu cho